

PUUKIRKON KAUTTA Siuntion veistosten tie Kansallismuseoon

Kansallismuseon varhaisiin kokoelmiin hankittiin yhdeksän puuveistosta Siuntion kirkosta vuonna 1889. Näiden veistosten (KM H2632:1–9) alkuperä ja ajoitus ovat kuitenkin pitkään olleet epäselviä, ja niiden on useaan otteeseen oletettu olevan myöhäiskeskiaikaisia. Tämä kirjoitus pyrkii arkistoaineiston avulla luomaan katsauksen Siuntion veistosten reittiin, joka alkaa vuodesta 1633. Siuntiossa tiedetään olleen alttarilaite vuodelta 1633, mutta sen on oletettu kadonneen. Kansallismuseon veistokset yhdistetään nyt ensimmäistä kertaa tähän yhteen Suomen varhaisimmista tunnetuista 1600-luvun alttarilaitteista.¹

Vuonna 1749 Siuntion seurakunnasta lähetettiin Turun tuomiokapitulille vastaus kiertokirjeeseen, jossa pyydettiin papistolta tietoja ja kuvauksia heidän seurakunnissaan säilytetyistä muistomerkeistä. Siuntioista ilmoitettiin tuolloin tärkeimmäksi monumentiksi itse 1400-luvun lopulla rakennettu kivikirkko. Heti toisella sijalla oli kyseisessä kirkossa sijaitseva alttaritaulu, joka esittää Kristuksen ristiinnaulitsemista, hautausta ja ylösnousemusta, ja joka on maalattu vuonna 1633.² Kuvauksen perusteella kyseessä on tyyppilinen 1600-luvun alkupuolen monikerroksinen alttarilaite, joka luterilaisen alttaritaiteen konvention mukaisesti kuvaa Kristuksen kärsimyshistoriaa. Alttarilaitteen muita yksityiskohtia ei kuvailla, mutta eräs kirkon omaisuutta erittelevä muistiinpano vuodelta 1758 mainitsee alttaritaulun, joka esittää ristiinnaulitsemista, ja jossa on kaksi saranoitua ovea.³ Arvokas esine on todennäköisesti aikakaudelle tyyppilliseen tapaan saatu kirkkoon aatelislahjoituksena.

Vuoden 1633 alttarilaite ehti olla kivikirkon alttarilla 140 vuotta ennen kuin se siirrettiin pois uuden alttaritaulun tieltä vuonna 1773. Siuntion kirkon alttarilla nykyäänkin olevan, Kristusta Getsemanessa esittävän alttaritaulun alareunassa on pitkä omistuskirjoitus, jonka viimeisessä lauseessa kerrotaan vanhan alttaritaulun olevan kunnostetun ja viedyn suomalaiseen puukirkkoon. Ruotsinkielisten rannikkoalueiden tapaan myös Siuntioon oli raken-

Kuva 1. Krusifiksi (KM H2632:9) Siuntion kirkossa. Kuva: Saira Leskinen.

nettu suomenkielistä seurakunnan osaa varten pieni puukirkko kivikirkon itäisen seinän viereen vuoden 1686 jälkeen. Puukirkkoon alettiin vähitellen siirtää kivikirkon käytöstä poistettua esineistöä. Siuntiolaiset mahtisuvut lahjoittivat kivikirkkoon kilpaa uusia, loisteliaita esineitä, joten puukirkkoonkin päätyneet esineet olivat Siuntiossa hienompina kuin vastaavissa suomalaisissa puukirkkoissa yleensä. Puukirkko ei kuitenkaan saavuttanut suurta suosiota. Se oli kivikirkkoa pienempi ja kuitenkin vaatimattomampi, ja suomenkieliset kävivät mieluummin vanhassa kirkossa.⁴

Puukirkossa sijaitseva ”vanha alttaritaulu” mainitaan useissa 1800-luvun inventaareissa.⁵ Viimeisin maininta on vuodelta 1856. Oheeseen on myöhemmin lisätty merkintä, jonka mukaan esine on poistettu, ja luettelon loppuun tehty lisäys suomalaisen kirkon alttarilla olevista pronssatuista Kristuksen ja apostolien kuvista. Nämä puuveistokset ovat siis olleet osa alttarilaitteen rakennetta. Arkistoaineisto ei kerro, miksi alttarilaitte oli päätetty hajottaa osiin, tai mitä muille osille tapahtui. On mahdollista, että alttarilaitte oli huonossa kunnossa, ja kalliiden kunnostustöiden sijaan esineestä pelastettiin muuta rakennetta hyväkuntoisemmat veistokset.

Kesällä 1870 historioitsija ja valtionarkistonhoitaja Reinhold Hausen teki antikvaarisen tutkimusretken läntiselle Uudellemaalle. Hän kuvailee muistiinpanoissaan Siuntion suomalaisen seurakunnan puukirkon kuori-ikkunalalla ja sen ympärillä seisovia puisia pyhäinkuvia ja krusifiksia, joiden kerrottiin aikoinaan olleen alttarikaapissa. Hän ei kuvaile pyhäinkuvia tarkemmin, mutta mainitsee niitä olevan kahdeksan kappaletta.⁶

Siuntion puukirkko purettiin vuonna 1881 ja se myytiin puutavaraa myöten huutokaupalla.⁷ Kristusta ja apostoleja esittävät puuveistokset kuitenkin päätyivät takaisin Siuntion vanhaan kirkkoon.⁸ Siuntion seurakunta pyysi vuonna 1886 Turun tuomiokapitulilta lupaa myydä puretussa puukirkossa olleita ”vanhoja puuveistoksia”. Lupa myönnettiin, mutta vuonna 1888 tuomiokapituli kääntyi Muinaistieteellisen toimikunnan puoleen tiedustelakseen, oliko toimikunnalla jotain veistosten myyntiä vastaan.⁹ Toimikunta pyysikin lisätietoja veistoksista voidakseen määrittää niiden antikvaarisen arvon. Toimikunta halusi varmistua siitä, ovatko veistokset todella kuuluneet keskiaikaiseen pyhimyskaappiin, kuten oletus ilmeisesti oli.¹⁰ Keskiaikaiset kirkot ja erityisesti keskiaikaiset puuveistokset olivat tuolloin erityisasemassa tutkimuskohteina, ja ilmeisesti myös Muinaistieteellinen toimikunta oli kiinnostunut hankkimaan Siuntion keskiaikaisen kirkon veistokset juuri tästä syystä historiallisiin kokoelmiin.

Veistokset oli tällä välin kuitenkin ehditty jo myydä yksityisille keräilijöille Helsinkiin. Muinaistieteellinen toimikunta lunasti veistokset heiltä kokoelmiinsa vuonna 1889.¹¹ Vasta vuonna 1933 veistokset identifioitiin lukumääränsä ja arkistoviitteiden perusteella olevan peräisin Siuntiosta. Tuolloin veistokset myös nimettiin attribuuttiensa perusteella Neitsyt Mariaksi ja seitsemäksi apostoliksi.¹² Krusifiksi ei tietävästi ole koskaan siirtynyt museon tiloihin, vaikka se kuului kokonaisuuteen, jonka Muinaistieteellinen toimikunta hankki.¹³ Kyseinen krusifiksi on tänä päivänä Siuntion kirkon kuoriseinällä. (Kuva 1.)

Apostoli Pietaria esittävä puuveistos entistettiin vuonna 1967, jolloin sen alkuperäinen maalattu polykromiapinta otettiin esille

Kuva 2. Apostoli Pietarin (KM H2632:8) alkuperäinen maalipinta on otettu esiin. Kuva: Elina Räsänen.

Kuva 3. Neitsyt Maria (KM H 2632:5) ja apostoli Johannes (KM H 2632:5) ovat olleet Kansallismuseon portaikossa esillä erillisten jalustojen päällä. Kuva: Elina Räsänen.

pronssimaalin alta.¹⁴ (Kuva 2.) Veistosten maalaus pronssimaalilla on saattanut liittyä alttarilaitteen purkamiseen 1800-luvun puolivälin jälkeen tai ”vanhan alttaritaulun” kunnostukseen vuonna 1773. Ennen päätymistään museon kokoelmatiloihin, ainakin osa Siuntion veistoksista ehti olla myös esillä Kansallismuseon

portaikon nisseissä.¹⁵ Mukana ovat olleet ainakin Neitsyt Mariaa ja apostoli Johannesta esittävät veistokset, joihin on kiinnitetty erilliset jalustat. (Kuva 3.) Tämä on tiettävästi ainoa kerta, kun veistoksia on esitelty julkisesti museoimisen jälkeen.

Neitsyt Mariaa ja seitsemää apostolia esittävät veistokset ovat nykyään Kansallismuseon uudessa kokoelmakeskuksessa Vantaalla. Ne ovat kiinnostaneet myös kansainvälistä taidehistorian tutkimusta, sillä ne on aiemmin virheellisesti yhdistetty tallinnalaissyntyiseen renessanssiajan taiteilijaan Michel Sittowiin. Erään vuoden 1515 dokumentin mukaan tallinnalainen Michel on todella valmistanut kuvia Siuntion kirkon alttarille.¹⁶ Nämä teokset kuitenkin eivät ole säilyneet. Sen sijaan Kansallismuseon kokoelmissa olevat Siuntion kirkon puuveistokset edustavat varhaista barokkityyliä ja ovat peräisin kirkkoon vuonna 1633 lahjoitetusta alttarilaitteesta. Kyseinen teos on yksi 1600-luvun varhaisimmista tunnetuista alttarilaitteista Suomessa.¹⁷

Asiasanat: puuveistokset, alttarilaitteet, kirkkotaide, Siuntio, 1600-luku, esinebiografia

SAMMANDRAG

Via den finska Träkyrkan – träskulpturernas väg från Sjundeå till Nationalmuseet

År 1889 förvärvades nio träskulpturer, föreställande korsfästelsen, Jungfru Maria och sju apostlar, till Finlands nationalmuseums tidigaste samlingar. De räddades från den nedrivna Finska kyrkan i Sjundeå; en liten träkyrka som tjänade den finskspråkiga minoriteten i den svenskspråkiga regionen. I den här översikten spåras deras tidigare utforskade ursprung genom arkivforskning tillbaka till den förlorade altartavlan från år 1633. Denna altartavla flyttades från den medeltida stenkyrkan till den närliggande Finska kyrkan år 1773 och demonterades till slut. Detta lämnade skulpturerna – de enda bevarade delarna av den ursprungliga konstruktionen – utan sammanhang och ledde till missuppfattningen att de var medeltida. Dessa skulpturer har till och med felaktigt tillskrivits renässansmästaren Michel Sittows verkstad. Altartavlan från 1633 är en av de tidigaste antecknade altartavlorna i Finland från 1600-talet och ansluts nu för första gången till skulpturerna i Nationalmuseets samlingar.

ABSTRACT

Via “Finnish church” – the Siuntio sculptures en route to the National Museum

In 1889, nine wooden sculptures, depicting the crucifixion, Virgin Mary and seven apostles, were acquired into the very earliest collections of the National Museum of Finland. They were salvaged from the demolished “Finnish church” in Siuntio; a small wooden church that served the Finnish-speaking minority in the Swedish-speaking region. In this review, their previously unstudied origins are traced through archival research back to a lost altarpiece from 1633. The altarpiece was moved from the medieval stone church to the nearby “Finnish church” in 1773 and eventually dismantled. This left the sculptures – the only surviving parts of the original construction – without context and led to the misconception of them being medieval. These sculptures have even been mistaken to be from the workshop of renaissance master Michel Sittow. The 1633 altarpiece is one of the earliest recorded altarpieces in Finland from the 17th century and is now for the first time reconnected with the sculptures in the National Museum.

Viitteet

- ¹ Tässä katsauksessa esiin tulevia tuloksia käsittelemme yksityiskohtaisesti maisterintutkimusmassani, ks. Leskinen 2021. Kiitän ohjaajaani dos. Elina Räsästä hänen työstään ja avustaan tämän tutkimuskohteen parissa.
- ² von Stiernman 1882, 157.

- ³ En år 1758 uppgjord förteckning öfver Kyrkans dåvarande egendom. Kirkonkassan tili-
kirja 1744–1816, Ssrka, KA. Saranoidut ovet saattavat liittyä alttarilaitteen mahdolliseen
epitaffifunktioon.
- ⁴ Rancken 1953, 163; Brenner 1953, 175; Rancken 1950, 124; Koskivirta 2010, 61.
- ⁵ Kalustoluettelot 5.7.1813, 1.5.1834, 25.8.1836 ja 16.2.1856. Ssrka, KA; Heikki Hyvösen
kirje Matthias Wenigerille 10.5.1991. Top., MV.
- ⁶ Hausen 1872, 19. Sama veistosryhmä on mainittu myös inventaareissa: kalustoluettelot
23.8.1874 ja 4.8.1878. Ssrka, KA.
- ⁷ Rancken 1953, 176; Rancken 1950, 125.
- ⁸ Pastori C. Mobergin laatima inventaariokertomus 30.3.1887. Top., MV.
- ⁹ T. Renvallin kirje Turun tuomiokapitulilta Arkeologiselle komissiolle 18.10.1888. Top.,
MV.
- ¹⁰ Valtionarkeologi J. R. Aspelinin kirje Siuntion kirkkoherralle 3.12.1888. Top., MV.
- ¹¹ J. R. Aspelinin kirjeet Arkeologiselle komissiolle 18.12.1888, tri Lillelle 19.12.1888 ja Si-
untion kirkkoherralle 25.12.1889. Top., MV.
- ¹² Merkintä 6.2.1933, jonka mukaan esinenumero 9 (krusifiksi) puuttuu. Inventointikortti
Sjundeå 2632:1–9, kons., KM.
- ¹³ Krusifiksi on ollut Siuntion kirkossa ainakin v. 1909. K. R. Bonsdorffin lisäys 5.7.1909
inventaariin 1.5.1834. Ssrka, KA.
- ¹⁴ Merkintä 14.6.1967. Inventointikortti Sjundeå 2632:1–9, kons., KM.
- ¹⁵ Tarkastusmatkan muistiinpanot 4.3.1994. Kons., KM.
- ¹⁶ Tallinnan raadin kirje Raaseporin voudille 30.8.1515. DF 6703.
- ¹⁷ Hanka 1988, 134–136; Hiekkänen 2005, 181.

Lähteet ja kirjallisuus

Alkuperäisaineistot

Suomen kansallismuseo (KM)
Historialliset kokoelmat
Puuveistokset H2632:1–9

Arkistolähteet

DF 6703
Kansallisarkisto (KA)
Hämeenlinna
Siuntion seurakunnan arkisto (Ssrka)
Kalustoluettelot
Pääkirjat
Kirkonkassan tilikirja 1744–1816

Museovirasto (MV)
Topografinen arkisto (top.)
Siuntio
Inventaariokertomus 1887
Veistosten hankintaa koskevaa kirjeenvaihtoa 1888–89
Wenigerin ja Hyvösen kirjeenvaihtoa 1991

Suomen kansallismuseo (KM)
Konservoinnin topografinen arkisto (kons.)
Inventointikortisto
Muistiinpanoja tarkastusmatkalta 1994

Painamattomat lähteet

Leskinen, Saila 2021. *Maria ja seitsemän apostolia. Siuntion kirkon puuveistosten elinkaari ja attribuutio*. Maisterintutkielma. Taidehistoria, Helsingin yliopisto.

Painetut lähteet ja kirjallisuus

- Brenner, Alf 1953. *Sjundeå sockens historia*. Första delen. Hangö: Hangö tryckeri aktiebolag.
- Hanka, Heikki 1988. Kirkolliset taulumaalaukset Suomen luterilaisissa kirkkoissa 1600–1980. Hankintatapausten kvantitatiivinen analyysi. *Kirkko suomalaisessa kulttuurissa. Erään tutkimusprojektin tuloksia*, 127–170. Kirkon tutkimuskeskus, sarja A nro 49. Toim. Tage Kurtén. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus,
- Hausen, Reinhold 1872. *Anteckningar gjorda under en Antiquarisk forskningsresa sommaren 1870 i Vestra Nyland*. Helsingfors: Finska Litteratur-sällskapets tryckeri.
- Hiekkanen, Markus 2005. Pitkä reformaatio. Katolisista luterilaisiin alttarikoristeisiin 1550–1870. *Kirkko – Taide – Viestintä*, 171–188. Markku Heikkilän juhlakirja. Toim. Sari Dhima. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.
- Koskivirta, Anu 2010. *Sjundeå – en nyckelkommun genom tiderna*. Sjundeå: Sjundeå kommun.
- Rancken, A. W. 1953. Kyrkbyggnader och kyrkokonst. *Sjundeå sockens historia*. Första delen, 142–191. Av Alf Brenner. Hangö: Hangö tryckeri aktiebolag,
- Rancken, A. W. 1950. S:t Petrus kyrka i Sjundeå. *Vördade minnen i nyländsk bygd*, 119–131. Ekenäs.
- von Stiernman, A. A. 1882. *Presterskapets redogörelser om forntida minnesmärken i Finlands kyrkor*. Samlade af A. A. von Stiernman, utgifna af R. Hausen. Öfvertryck ur Bidrag till kännedom af Finlands natur och folk 38. Helsingfors: Finska Litteratur-Sällskapet.